

ДУХОВНИЙ АСПЕКТ ТВОРЧОСТІ

У статті подано аналіз духовного аспекту цінності творчості. На основі емпіричного дослідження особливостей мотивації творчої активності студентів отримано результати щодо мотиваційного профілю та структури провідних мотивів творчості. Розглянуто можливості підтримки мотивації творчої активності в умовах професійного навчання.

Ключові слова: креативність, духовність і цінність творчості, мотивація творчої активності, внутрішня та зовнішня мотивація, пізнавальна потреба, прагнення до самоствердження.

In the article analysis of spiritual aspect of value of creation is given. On the basis of empiric research of features of motivation of creative activity of students results are got in relation to a motivational type and structure of leading reasons of creation. Possibilities of support of motivation of creative activity are considered in the conditions of professional studies.

Keywords: creativity, spirituality and value of creation, motivation of creative activity, internal and external motivation, cognitive necessity, aspiration, to self-affirmation.

Постановка проблеми. Творчість – це здатність бути гнучким, відкритим для всього нового, вміння адаптуватися або знаходити нові шляхи. Творчість дає людині, яка володіє талантом, можливість для самовираження, не зважаючи на жодні умовності, рамки та бар'єри. А

суспільство, в якому живе талановита людина, стає багатшим, як в культурному, духовному, так і в матеріальному плані.

Поняття творчості з часом отримало не тільки позитивні конотації. Поняття творчості є ключовим у дискусіях про індустрію культури, мистецтво, культурну політику, освіту та індивідуальний розвиток. Часто ним зловживають, щоб прикрити маніпулятивну рекламу, тіньові фінансові операції компаній в індустрії культури та розваг. Значення цього слова стало вкрай розмитим, воно стало знецінюватись.

Термін «творчість» вживається в такій кількості контекстів і стосовно такої кількості видів діяльності, що постає запитання: чи не позбулося це слово валідного змісту та здатності корисного практичного використання? Існує велика різноманітність способів використання цього терміну стосовно величезної кількості дій і видів діяльності. Переважно він використовується в доволі розмитому і неточному смислі, а іноді його використання досить суперечливе.

Творчість зберігає свій нерозривний зв'язок з історичними процесами, технологіями і соціальними умовами, а також з концепціями особистості та суспільства. Саме тому атрибуція слова «творчий» до соціальної діяльності або до виробленого людиною предмету матеріальної культури неминуче передбачає оцінне судження. Неможливо використати слово «творчість» і «творчий», не маючи на увазі при цьому якоїсь оцінки або диференціації, порівняння. З огляду на це, необхідно вяснити, за якими критеріями відбувається віднесення чогось, когось або якогось виду діяльності до творчої категорії.

На сьогодні варто застосовувати більш критичний підхід до цього поняття. Необхідно вяснити значення творчості в концептуальному і філософському сенсі. У ході історичного розвитку розвинулись кілька значень поняття «творчості» та розширився спектр їхнього використання. Проте в цьому терміні зберігся *духовний* аспект. Відбувся перехід від

елітистської концепції творчої виключності (ексклюзивності) до більш інклюзивного підходу до творчості в її більш розповсюджених формах. Збереження та присутність протягом тривалого часу духовного аспекту творчості часто ігнорується в тих випадках, коли численні щоденні види діяльності наділяються творчою значущістю.

Присутність цього аспекту дозволяє задовільнити потребу, яка не може бути задоволена в інший спосіб. К. Негус і М. Пікерінг [4] зауважують, що духовний аспект зберігає свою значущість, коли люди надихаються, відчують піднесення, зачаровуються тим, що вони читають, бачать або чують в художньому чи культурному продукті. Творчість може протистояти страданню, може зцілювати, володіти силою оновлення та відтворення людей.

Щоб дії людини були осмисленими і творчо продуктивними, вона в своїх вчинках повинна керуватись метою, здатною її ініціювати. Поведінка не повинна управлятися потребами, а лише цінностями, і бажано вищими. Потреби являють собою дещо ситуативно-мінливе, а цінності співвідносяться з культурними стандартами і тому більш стабільні та менш залежні від сьогочасної ситуації. Протилежним є вектор їхнього впливу на особистість. Якщо потреби штовхають людину до чогось, то цінності – притягують.

Відповідно теорії мотивації ділять на два типи – теорії тяги і теорії поштовху [2]. Теорії поштовху базуються на ідеї необхідності зовнішніх стимулів, до яких відносять тиск обставин, наявність проблемних ситуацій і конкуренцію. Теорія тяги заснована на понятті «потреби», яке передбачає обов'язкову наявність внутрішніх мотивів поведінки особистості. Кожна людина діє під впливом і зовнішніх, і внутрішніх мотивів, але результати їх впливу залежать від індивідуальних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивація творчої діяльності – це комплексне утворення, що включає в себе систему факторів,

які спонукають, направляють і регулюють виконання творчої діяльності. В останні десятиліття запропоновано теорії і моделі мотивації, які розглядають окремі її сторони, складові та їх предиктори (Т. О. Гордеева, И. Пуфаль-Струзик, Т. Любарт та ін.). Більшість сучасних психологів вважають саме внутрішню мотивацію важливою умовою творчої діяльності (Д. Б. Богоявленська, В. М. Дружинін, О. М. Матюшкін, Д. В. Ушаков, Р. Стернберг, Т. М. Амабіле, Х. Гарднер, М. Чіксентміхайі та ін.).

Особистість характеризується не просто сукупністю мотивів, але й їхньою ієрархічною організацією – системою, в яку вони об'єднані. Саме потреби спонукають людину діяти, але сенс дії надає мотив. У цьому аспекті потреби постають як дещо ситуативне, мінливе, а цінності більш стабільні та менш залежні від ситуації. Саме цінності та їх ієрархія формують світогляд особистості як інтегральну самосвідомість.

Мета написання статті – аналіз духовного аспекту творчості, теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей мотивації творчої активності студентів, а також визначення можливостей її підтримки в умовах професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Мотивація творчої активності представляє собою складну динамічну систему. Кожній креативній особистості притаманний свій «мотиваційний профіль» або своя ієрархія мотивів, що відображає різні набори і різну вираженість мотивів творчості, які лежать в основі їх діяльності. Суттєвою характеристикою мотивації творчої активності є співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації. Внутрішня мотивація пов'язана з інтересом до самої творчості та задоволенням від неї, зовнішня – з виконанням зовнішніх вимог, орієнтацією на винагороду та похвалу. В основі внутрішньої мотивації творчої активності лежать три базові потреби – у пізнанні, досягненні та самоактуалізації. Внутрішня мотивація має місце тоді, коли творча діяльність здійснюється заради неї самої, а також заради задоволення від

процесу створення нового, незвичного, вирішення складних завдань, досягнення високих результатів і відчуття власної компетентності та самореалізованості.

Оптимальний варіант функціонування творчої мотивації полягає в переважанні внутрішньої мотивації над зовнішньою, що проявляється в тому, що творчий процес викликає щирий інтерес, даючи можливість відчувати себе компетентним і реалізованим. Менш продуктивне функціонування мотивації творчої активності характеризується переважанням інтересу до зовнішніх нагород і заохочень, не пов'язаних із сутністю самої діяльності, – таких зовнішніх мотивів, як прагнення до влади, слави, визнання оточуючими.

Основну роль у мотивації творчої активності відіграють особисті потреби, сконцентровані на власному «Я», завдяки яким людина стає автономною та неповторною. До цієї групи потреб відносяться пізнавальні потреби, «потреби допитливості і спілкування з таємницею, потреба дивувати і вражати інших [6, с. 209]». Основною в групі особистих потреб є потреба прагнення до самоствердження, яка базується на «прагненні до підтвердження і посилення власної значущості (значущості власного Я). ... Людина здійснює різного роду діяльності для того, щоб показати перевагу над іншими та самовдосконалюватися [там само]».

І. Пуфаль-Струзік для виявлення та дослідження провідних мотивів і потреб, специфічних для ефективної творчої активності, використала розроблену нею «Шкалу мотивів творчості». Мотиви, розміщені в шкалі, автор розділяє на дві групи: мотивація гомеостатична (мотиви матеріальні, прагнення до активного життя та захисні) і мотивація гетеростатична (особисті та суспільні мотиви). Особисті мотиви містять прагнення до самоствердження та пізнавальні мотиви.

Прагнення до самоствердження виступає в двох формах: прагнення до вищості (переваги) і прагнення до досконалості. «Особистості, які

представляють першу з них – прагнення до вищості – прагнуть «увись» (відчуття власної значущості) та «створюють» суспільну шкалу значущості, на якій розміщують себе та інших. Особливо значущим становищем для них є розташування себе на «вершині», відмежовуючись таким чином від інших. Чим вище вони розміщують себе, тим вище у них відчуття власної значущості. Прагнення до «вершини» базується на прагненні покращення своєї позиції на цій шкалі [6, с. 217-218]». Прагнення до переваги – це своєрідна форма міжособистісного суперництва.

Другий вид мотивації, який більше сприяє творчості, заснований на прагненні до досконалості. Особистість прагне до постійного покращення своїх досягнень, до росту компетентності, професійності. Оцінка ефектів її діяльності залежить від неї самої, а не від суспільного оточення. Подібна мотивація не має характеру суперництва, що достатньою мірою сприяє творчому розвитку особистості, яка постійно вдосконалює власні ідеї.

Результати досліджень творчо активних особистостей І. Пуфаль-Струзік показують, що творча активність найчастіше вивільнює та спрямовує кілька мотивів, що вказує на відсутність якої-небудь одної універсальної творчої мотивації. Творча діяльність рухається і підтримується за допомогою двох домінуючих видів гетеростатичної мотивації специфічного характеру: прагненням до досконалості та пізнавальною мотивацією.

У дослідженнях І. Пуфаль-Струзік виявлено найбільш виражені потреби творчо активних особистостей. Провідною є потреба в творчості, яка проявляється у вчинках, що не є повторюваними і стереотипними. Для даного виду потреби специфічним є інтуїтивне пристосування до нових умов, що виявляється в підвищеній активізації та дієздатності, інтуїції та швидкому «схоплюванні». Головними є пізнавальна та потреба в самоствердженні. Пізнавальна потреба притаманна особистостям, які особливо виразно усвідомлюють потребу знань, прагнуть задовільнити

свою допитливість, люблять досліджувати, задавати питання, прагнуть до знань, прагнуть зрозуміти світ і людей, зв'язки між подіями, факти і теорії. Потреба в самоствердженні – це тенденція до швидкої реалізації складних проблем і честолюбних цілей, до подолання труднощів у прагненні до досягнень, що сприяє підвищенню самоповаги. Другорядними, підпорядкованими потребами виявились: потреба інформувати інших (подача інформації, переконання, передача знань); прагнення до незалежності в мисленні та діяльності; потреба естетичних вражень, характерна для осіб з великою сприйнятливістю до прекрасного, з естетичним ставленням до світу та схильністю до творчої діяльності; потреба розваг, пошуку радості, позитивних емоцій.

Найбільше значення в спонуканні до творчої активності мають потреби: у творчості, пізнавальна потреба та прагнення до самоствердження. Прагнення до самоствердження (особливо у формі прагнення до досконалості) підвищується разом із ростом професійності творчої особистості.

Таким чином, провідною мотивацією творчості є особиста мотивація незалежного характеру (мотивація розвитку), в основі якої лежить потреба в творчості та діючі з нею пізнавальна мотивація й прагнення до самоствердження (через постійне покращення якості своїх досягнень). «Особиста мотивація спрямовує людину на постійне внутрішнє вдосконалення. Джерела такого роду мотивації знаходяться в особистості. Успішна творча активність приносить особистості позитивні емоції у вигляді задоволення та самозадоволення, які стають сигналом для повторення творчих спроб. Тим самим подібна мотивація постійно активізується. Завдяки досягненню високого рівня майстерності в творчій професії, у відповідності з власними зовнішніми стандартами вдосконалення, творча особистість постійно підвищує рівень власної компетентності [6, с. 232]».

Менш значущими для ефективної творчої активності виявились інструментальна мотивація, захисна мотивація (в якій важливим є терапевтичний вплив творчості на особистість), а також суспільна мотивація, що спрямовує творчу діяльність особистості на іншу людину. Інструментальна мотивація зовнішньо спрямована та сприяє задоволенню таких потреб творчої особистості, як слава, успіх і матеріальні блага, котрі дозволяють творчим шляхом одночасно самовиразитися, а також отримати визнання інших, імпонувати та бути духовно підтримуваним. Захисна мотивація спрямовує особистість на пошук можливостей боротьби з життєвими перевантаженнями та стресами. Суспільна мотивація спрямована на людей, які стають головними адресатами і споживачами творчих добутоків у теперішньому та майбутньому часі. Творча активність дає можливість особистості виразити себе, через предмет творчості передати своє бачення та естетичне переживання світу, переносячи його на інших людей, поділяючи його з іншими.

Більшості творчих особистостей характерна полімотивованість. Тільки для особистостей з найбільшими творчими досягненнями характерна незалежна особиста мотивація як провідна. Очевидно, тільки невелика група творчих особистостей може собі дозволити відволіктись від необхідності схвалення, симпатії, потреби прийняття та визнання себе іншими, і займатись перш за все вдосконаленням своєї творчості, своїм розвитком і укріпленням своєї незалежності.

Наше дослідження особливостей мотивації творчої активності молоді виявило, що 55,9 % студентів чоловічої та 62 % жіночої статі вважають себе креативними людьми, і лише 22,6 % і 18,2 % відповідно це заперечують. Завдяки творчості 53,5 % чоловіків і 62,9 % жінок почувають себе більш потрібними, кращими, щасливими.

Отримано результати щодо структури провідних мотивів творчої активності студентів. Мотиваційний профіль творчої активності

студентської молоді показав, що найбільш вираженими мотивами творчості є прагнення до самореалізації та пізнавальна потреба, які складають внутрішню мотивацію. Найменше виражена зовнішня мотивація творчої активності: прагнення до успіху та слави, потреба показати себе, імпонувати іншим, у визнанні оточуючими, в самопрезентації.

Мотиви прагнення до реалізації власних інтересів і прагнення до самореалізації складають незалежну особисту мотивацію, яка є найбільш специфічною та сприяє успішній творчій активності. Дана мотивація творчо активізує особистість, метою якої є постійне внутрішнє самовдосконалення, особистісний розвиток на основі реалізації зацікавленостей і запитів. Джерело цієї мотивації знаходиться не в зовнішньому середовищі, а в самій особистості, завдяки чому вона стає незалежною від зовнішнього середовища або несприятливих умов. В основі цієї мотивації лежить потреба в творчості та пов'язане з нею прагнення до досконалості, до росту власної компетентності, а також пізнавальні потреби (цікавість, новації, пошуки нового), які спрямовані на мобілізацію особистості до здійснення творчої діяльності. Позитивні емоції, які супроводжують творчу активність, а також постійний голод пізнання (незадоволена допитливість) активізують до продовження вже реалізованих або здійснення нових творчих спроб. Таким чином ця мотивація набуває автономного та самоактивізуючого характеру, а її головною метою стає досягнення досконалості в «творчому ремеслі», ріст професіоналізму та компетентності.

Мотиви прагнення до досягнень, до успіху і слави, потреба показати себе, імпонувати іншим, потреба у визнанні з боку інших, у самопрезентації складають інструментальну мотивацію. Цей вид мотивації має змагальний характер і зовнішнє спрямування. Таким чином мотивована особистість цінує матеріальні цінності і за допомогою творчості прагне до успіху та слави, хоче бути визнаною та викликати захоплення, хоче подобатися та

отримувати визнання. Способом (інструментом) для досягнення такого роду цілей стає творчість.

За результатами опитування 46 % студентської молоді вважають, що навчальний процес у їхньому вищому навчальному закладі стимулює до прояву креативності, проте 31 % опитуваних це заперечують.

Внутрішня мотивація є основною умовою досягнення креативного результату. Т. М. Амабиле наводить основні зовнішні фактори-«вбивці» креативності: 1) очікувана оцінка діяльності – фокусування уваги на тому, як буде оцінена робота; 2) спостереження – перебування під зовнішнім наглядом під час роботи; 3) «пов’язаність контрактом за нагороду» – фокусування уваги на відчутній зовнішній нагороді; 4) змагання – зіткнення з ситуацією «виграв-програв» щодо інших людей; 5) обмеження вибору – усвідомлення наявності обмежень у виконанні роботи; 6) перебування в «атмосфері» фокусування на зовнішніх стимулах діяльності [7, с. 357].

До зниження внутрішньої мотивації приводять фактори, що підривають самовідчуття суб’єкта творчості як компетентного діяча, який здійснює діяльність за власною ініціативою та бажанням. До цього можуть приводити очікувані нагороди, що мають відчутний (матеріальний) характер, оцінки та їх акцентування, нагляд, контроль, жорсткі терміни завершення діяльності, нав’язування цілей діяльності, а також ситуації змагання. У таких ситуаціях люди перестають почувати себе вільними суб’єктами творчої діяльності, які самостійно здійснили вибір того, що вони будуть робити, відчуваючи зовнішній контроль за своєю поведінкою. Навпаки, до зниження внутрішньої мотивації не призводять позитивний вербальний зворотний зв’язок, похвали, нагороди, а також оцінки, які дають відповідно якості виконаного завдання, що признають компетентність і творчі досягнення суб’єкта діяльності.

Проте при певних обставинах нагорода може сприйматися як контроль, а не як позитивний зворотний зв’язок і, відповідно, вести до

зниження внутрішньої мотивації та погіршення результатів діяльності. Зовнішня винагорода, яка подається в контролюючій манері, приводить до того, що діяльність уже не сприймається людиною як здійснювана з власної волі та виходячи з інтересу до неї, а себе людина сприймає як діючу в рамках зовнішніх вимог.

Таким чином, для збільшення елементів творчості у навчанні необхідно знизити кількість оцінних реакцій з боку осіб, які реалізують навчальний процес, щоб підвищити можливості вибору і підсилити відчуття автономії. Для підсилення відчуття автономії, що лежить в основі внутрішньої мотивації, також важливими є підтримка ініціативи та відсутність контролю і примусу з боку викладачів. Тому всі процедури, які сприяють підтримці почуття самодетермінації, свідомо надаючи можливості вільного (самостійного) вибору, приводять до посилення внутрішньої мотивації.

Висновки. В ієрархії мотивів творчої активності студентів переважає внутрішня мотивація над зовнішньою. Найбільше значення в спонуканні до творчої активності мають прагнення до самоствердження і пізнавальна потреба. Прагнення до самоствердження (особливо у формі прагнення до досконалості) підвищується разом із ростом професійності креативної особистості. Таким чином, провідною мотивацією творчості є особиста мотивація незалежного характеру (мотивація розвитку). Менш значущою для ефективної творчої активності виявилась зовнішньо спрямована інструментальна мотивація. Вона сприяє задоволенню таких потреб як слава, успіх і матеріальні блага, котрі дозволяють творчим шляхом одночасно самовиразитися, а також отримати визнання з боку інших, імпонувати іншим, самопрезентуватися.

Для підтримки внутрішньої мотивації, що сприяє творчій активності, надзвичайно важливим є надання можливості вибору, підтримки самостійності, зменшення контролю, надання інформації, необхідної для

прийняття рішення та виконання завдання. Важливою умовою прояву внутрішньої мотивації є підтримка автономії, тобто прагнення суб'єкта діяльності почувати себе її ініціатором.

Перспективними є подальші дослідження динаміки мотивації творчої активності студентів в умовах професійного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордеева Т. О. Мотивационные предпосылки одаренности: от модели Дж.Рензулли к интегративной модели мотивации [Электронный ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. 2011. N 1(15). URL: <http://psystudy.ru>
2. Грановская Р. М. Творчество и конфликт в зеркале психологии / Р.М. Грановская. – СПб. : Речь, 2006. – 416 с.
3. Любарт Т. Психология креативности / Любарт Т., Муширу К., Торджман С., Зенасни Ф. ; пер. с фр. – М. : «Когито-Центр», 2009. – 215 с.
4. Негус К. Креативность. Коммуникация и культурные ценности / К. Негус, М. Пикеринг / пер. с англ. – Х. : Изд-во Гуманитарный центр, 2011. – 300 с.
5. Основные современные концепции творчества и одаренности / [под ред. Д. Б. Богоявленской]. – М. : Молодая гвардия, 1997. – 420 с.
6. Пуфаль-Струзик И. Структурно-иерархическая модель творческой активности личности : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01 / Пуфаль-Струзик Ирена. – М., 2003. – 357 с.
7. Творчество: от биологических оснований к социальным и культурным феноменам / под ред. Д. В. Ушакова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 736 с. (Научные школы ИП РАН).
8. Ушаков Д. В. Психология интеллекта и одаренности / Д. В. Ушаков. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 464 с. (Экспериментальные исследования).

Yaroslava Vasyl'kevych.

SPIRITUAL ASPECT OF CREATION

Висвітлено актуальні питання проблеми духовності та цінності творчої діяльності. Зазначено, що поняття творчості з часом отримало не тільки позитивні конотації. Значення терміну «творчість» стало вкрай розмитим, воно знецінюється в умовах, коли численні щоденні види діяльності наділяються творчою значущістю. Ставиться питання про валідність смислу терміну «творчість» і здатність його корисного практичного використання. Зауважена необхідність вяснення значення творчості в концептуальному та філософському сенсі. Подано теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей мотивації творчої активності студентів. Отримано результати щодо мотиваційного профілю та структури провідних мотивів творчості. Виявлено, що в ієрархії мотивів творчої активності студентів переважає внутрішня мотивація над зовнішньою: найбільше значення в спонуканні до творчої активності мають прагнення до самоствердження і пізнавальна потреба; прагнення до самоствердження (особливо у формі прагнення до досконалості) підвищується разом із ростом професійності креативної особистості. Визначено, що провідною мотивацією творчості є особиста мотивація незалежного характеру (мотивація розвитку), менш значущою для ефективної творчої активності виявилась зовнішньо спрямована інструментальна мотивація, яка сприяє задоволенню таких потреб як слава, успіх і матеріальні блага, котрі дозволяють творчим шляхом одночасно самовиразитися, а також отримати визнання з боку інших, імпонувати іншим, самопрезентуватися. Розглянуто можливості підтримки мотивації творчої активності в умовах професійного навчання. Вказано, що для підтримки внутрішньої мотивації, яка сприяє творчій активності, надзвичайно важливим є надання можливості вибору, підтримки

самостійності, зменшення контролю, надання інформації, необхідної для прийняття рішення та виконання завдання. Підкреслено, що важливою умовою прояву внутрішньої мотивації є підтримка автономії, тобто прагнення суб'єкта діяльності почувати себе її ініціатором. Перспективними є подальші дослідження динаміки мотивації творчої активності студентів в умовах професійного навчання.

Заявка

**для участі у VII Міжнародній науково-практичній конференції
«Духовність у становленні та розвитку особистості»
(9-11 жовтня 2014 року, м. Івано-Франківськ)**

1	Прізвище, ім'я та по батькові	Василькевич Ярослава Зіновіївна
2	Науковий ступінь	канд. психол.наук
3	Вчене звання	доцент
4	Місце роботи, посада	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, докторант
5	Адреса	Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Чапаєва, 7, кв. 18
6	Факс	
7	Телефон	0503843929; 0671137407
8	E-mail	v.yaroslava@online.ua
9	Форма участі в конференції (підкреслити)	<u>Тільки публікація матеріалів.</u> Публікація матеріалів + усна доповідь Тільки усна доповідь Участь без доповіді і публікації.
10	Повна назва теми доповіді	
11	Поселення на проживання	Потребую Не потребує